

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE LA MOSCOVA ȘI SANKT-PETERSBURG (IUNIE 2013)

Pentru cercetătorul interesat de raporturile comunităților românești cu cnezatele vechi rusești și de arheologia triburilor nomade târzii din stepele Eurasiei un stagiu de documentare în Rusia se vădește de strictă necesitate. Faptul este pe deplin firesc pentru că, deși ambele ansambluri tematice au polarizat interesul specialiștilor pe multe meridiane ale mapamondului, istoricii ruși au fost cei ce le-au dedicat cele mai numeroase și mai cuprinzătoare investigații. Dacă scrierile peste care s-a așternut patina timpului sunt întrucâtva mai ușor accesibile în marile biblioteci europene și americane, nu același lucru se poate aprecia în cazul lucrărilor elaborate în ultimele decenii, dat fiind ritmul debordant al aparițiilor editoriale, dar și al faptului că tipărirea lor nu mai reprezintă, ca în trecutul nu prea îndepărtat, apanajul Moscovei și al Sankt-Petersburgului, ci a fost asumată de un număr extrem de mare de centre regionale, fără tradiții științifice perene și lipsite de preocuparea pragmatică și statornică de a realiza o distribuire adecvată a propriei producții tipografice, chiar în cazul celor de o reală calitate.

Conștientizând că o documentare riguroasă este iluzorie numai prin folosirea potențialului – indubitabil de invidiat – al marilor biblioteci și muzee occidentale, am fost determinat să iau decizia unei călătorii de studii la Moscova și Sankt-Petersburg, spre a utiliza oportunitățile ce decurg din vechea convenție de colaborare dintre Academia Română și Academia Rusă de Știință, care, din fericire, a supraviețuit schimbărilor de regim și convulsiilor politice din răsăritul Europei. Prefer să dau uitării impedimentele birocratice întâmpinate până am reușit să obțin avizele necesare pentru deplasare. Cu temporizările de rigoare, acestea au fost acordate de conducerea Institutului de Istorie și de cea a Institutului de Arheologie al Academiei Ruse de Știință din Moscova și de direcția Muzeului de Antropologie și Etnografie „Petru cel Mare” (Kunstkamera) din Sankt-Petersburg.

Deplasarea din rațiuni științifice în Rusia s-a derulat în perioada 10–20 iunie la Moscova și între 21 și 26 iunie la Sankt-Petersburg și a constat prioritar în documentare la biblioteci și muzee, precum și în schimburi de informații și confruntări de idei cu mai mulți specialiști de notorietate.

Din paleta largă de posibilități de investigații oferită de cele două metropole, am optat pentru cantonarea sferelor de interes asupra contactelor profesionale și politice ale regiunilor românești cu cnezatele din Rusia Meridională în Evul Mediu, asupra ultimelor valuri de migratori de stepă (pecenegi, uzi, cumani, mongoli etc.) pătrunse în ținuturile de la nord de Munții Caucaz, Marea Neagră și Dunărea de Jos, precum și asupra constituirii și evoluției statului Hoardei de Aur, cu întregul cortegiu de urmări militare, demografice și culturale în estul și sud-estul Europei. În mod ocazional, mi-am consemnat și alte date cu anumită relevanță pentru istoria teritoriilor carpato-dunărene și a arealului învecinat.

În capitala Rusiei, am lucrat la biblioteca Institutului de Arheologie și în aceea a Institutului de Istorie, ambele găzduite într-o clădire din patrimoniul Academiei Ruse de Știință, precum și la Biblioteca Rusă de Stat (fostă „V. I. Lenin”). Deși cu unele lipsuri surprinzătoare, mai ales în privința literaturii științifice străine, ele beneficiază de un fond bogat de carte, reunit în chip firesc din tipărirea rusești. Din păcate, cele două biblioteci ale institutelor subordonate Academiei Ruse de Științe au un program neobișnuit de lejer, limitat la numai trei zile pe săptămână, de natură să nu suprasolicite eforturile de lectură ale cercetătorilor, a căror prezență zilnică la locul de muncă oricum nu este obligatorie. În schimb, Biblioteca Rusă de Stat nu are restricții în privința orarului, iar cărțile electronice de intrare – imprimate cu chipul cititorului – se eliberează solicitanților cu operativitate. Sistemul ei de funcționare comportă însă și anumite disfuncționalități, în sensul că accesul la publicațiile din ultimul deceniu, deocamdată singurele computerizate, este greoi și birocratic, în vreme ce acelea mai vechi nu se servesc decât după o zi sau două de așteptare.

Zilele limitate petrecute la Sankt-Petersburg nu mi-au permis prezențe prea îndelungate în sălile bibliotecilor, singurele cărora le-am pășit pragul fiind Biblioteca Națională Rusă și biblioteca Institutului de Istorie a Culturii Materiale, nume cu tentă desuetă, sub care funcționează instituția ce ar trebui să poarte denumirea adoptată pretutindeni în lume de Institut de Arheologie. Cea dintâi este reputată pe plan mondial pentru fondul său bogat de tipărituri și manuscrise vechi. Multe din încăperile și dependențele sale nu au mai suferit de multă vreme modernizări, dar este meritoriu că procesul de computerizare a publicațiilor a avansat destul de mult. Loturi ample de cărți și reviste, cu precădere cele în limbi străine, nu se păstrează în clădirea centrală, ci la o filială situată într-un alt cartier al orașului. Cu toate că societatea rusă a suferit în ultimele două decenii transformări structurale, în sălile de lectură de la Biblioteca Națională Rusă, ca și la bibliotecile moscovite, de altfel, tronează la loc de cinste, printre lucrările uzuale, operele complete ale lui V. I. Lenin (una din ediții însumează 50 de volume!), flancate uneori și de acelea ale lui Marx și Engels, chiar dacă cititorii nu par să dea semne că ar fi ahtiați să le consulte.

Institutul de Istorie a Culturii Materiale are reputația de a dispune de cea mai bună bibliotecă cu profil arheologic din întreaga Rusie. Se află aici bogate stocuri de cărți și reviste apărute înainte de Revoluția din Octombrie, când lumea savantă rusă etala ambiția de a se situa la cotele cele mai înalte de pe plan european. Cercetătorul ce va găsi răgaz pentru a lucra în această bibliotecă va avea de profitat fie că este preocupat de preistorie, numismatică, epigrafie, arhitectură, fie că vizează sfere ale orientalisticii sau bizantinologiei. Din motive nu ușor de elucidat, schimburile de publicații externe, mai cu seamă cu centrele din fosta Uniune Sovietică separate de Federația Rusă, s-au diminuat drastic ori au devenit aleatorii.

O pondere esențială în cadrul stagiului de documentare a fost acordată vizitării muzeelor de istorie, arheologie, artă și etnografie. La Moscova am avut posibilitatea de a lucra la Muzeul de Stat de Istorie, Muzeul Kremlinului, Galeria Tretyakov, Muzeul de Stat de Artă a popoarelor Orientului și la Muzeul de Stat de Artă „A. S. Pușkin”, toate posesoare ale unor colecții de o valoare inestimabilă în cadrul propriului profil de interes. În expoziția de bază a Muzeului de Stat de Istorie (*Государственный Исторический Музей*) am colaționat numeroase informații privind istoria slavilor, rușilor, precum și a triburilor de călăreți de stepă. După anumite insistențe, mi s-a permis să lucrez și în depozitul de materiale arheologice al muzeului, unde am desenat și fotografiat piese din componența inventarului funerar al nomazilor turcici descoperite înainte de Primul Război Mondial în Basarabia și la nordul Mării Negre, precum și câteva cruciulițe-encolpion vechi rusești cu analogii și în regiunile românești.

Muzeul Kremlinului se compune din două părți distincte: așa-numitul Palat al Armurăriei (*Оружейная палата*) – ridicat special cu această destinație în 1844–1851 – și șiragul de lăcașe de cult din perimetrul fortificat al reședinței marilor cneji și a țarilor. În pofida numelui său, armamentul nu constituie decât o pondere minoră din cadrul exponatelor Palatului, care impresionează mai cu seamă prin opulența argintăriei, giuvaerurilor, veșmintelor, caleștilor aparținând dinaștilor ce au rezidat la Kremlin și membrilor familiilor acestora, produse de meșteșugarii locali și străini sau primite în dar de la capetele încoronate din Occident și Orient. În foarte puține locuri din lume se conservă o cantitate atât de însemnată de obiecte de mare valoare, colectate de-a lungul a circa jumătate de mileniu, ele reflectând, pe de o parte, bogăția, puterea și prestigiul conducătorilor Rusiei, iar, pe de altă parte, responsabilitatea organismelor puterii statale, astfel că prețiosul tezaur s-a păstrat în general intact, în ciuda scurgerii veacurilor și a primenirii regimurilor politice. Făcând această constatare, nu putem să nu ne reprimăm regretul că o astfel de situație nu are nici cele mai infime similitudini cu ceea ce s-a petrecut – datorită vicisitudinilor vremurilor – în voievodatele românești, de la conducătorii acestora parvenindu-ne doar un număr infim de obiecte personale și de simboluri statale, și nu dintre acelea mai reprezentative sau cu valențe artistice particulare.

Bisericile din cuprinsul Kremlinului, aflate în vecinătatea imediată a reședinței marilor cneji și a țarilor, dau deopotrivă măsura disponibilităților materiale și artistice ale Rusiei medievale și de la începutul epocii moderne. Toate aceste lăcașuri au fost ridicate în cursul secolelor XV–XVI și păstrează caracteristicile arhitecturale ale epocii, implicând somptuozitate și spațialitate. Turlele, terminate în formă de bulb de ceapă și cu înălțime diferită, le conferă o siluetă piramidală, armonioasă și expresivă. Interioarele erau decorate cu fresce bogate și catapetezme impozante, dar, din păcate, din cauza incendiilor, degradării și refacerilor, pictura murală nu s-a păstrat în forma inițială decât într-o mică măsură. De o valoare artistică remarcabilă sunt și numeroasele icoane dispuse din pridvor și până în altar, ele fiind în congruență cu cromatismul luminos al frescelor.

Bisericile de la Kremlin au reprezentat mai mult decât simple lăcașuri de închinăciune pentru protipendada de la curte. Astfel, catedrala Adormirii Sfintei Fecioare Maria (*Успенский собор*), proiectată de către arhitectul italian Aristotele Fioravanti în anii 1475–1479, după o nereușită lamentabilă a meșterilor locali, a devenit loc de încoronare a suveranilor ruși, precum și al altor ceremonii publice solemne. Aici se făceau rugăciuni înainte de campanii militare de anvergură și se adresau mulțumiri divinității după victoriile împotriva dușmanilor. Lăcașul dispune de un plan dreptunghiular, fiind prevăzut cu cinci turla și tot atâtea abside, precum și cu șase stâlpi de susținere a bolților (Fig. 1, B). În zona centrală erau amplasate locurile de rugăciune ale țarului, țarinei și patriarhului, în vreme ce, de o parte și de alta a intrării prin portalul vestic, erau rânduite sarcofagele din piatră, cu rămășițele mai multor mitropoliți și patriarhi. Ultimul țar care a primit coroana imperială de la patriarh, în anul 1896, a fost Nicolae II, care avea să fie și cel din urmă monarh al Rusiei, asasinat de bolșevici.

Un interes deosebit prezintă și catedrala Arhanghelului [Mihail] (*Архангельский собор / Собор святого Архистратига Михаила*), ridicată între anii 1505 și 1508 de arhitectul Aleviz Friazin cel Tânăr (Alovisio Novo), pe locul unui lăcaș din piatră, a cărei construcție fusese decisă de marele cneaz Ivan I Danilovici Kalita (1325–1340), dar care fusese distrus de un incendiu. Catedrala a fost destinată drept necropolă a marilor cneji și a primilor țari, printre cei ce își dorm aici somnul de veci numărându-se mai multe figuri notabile din istoria Rusiei: Ivan I Kalita, care a impus preeminența Moscovei între cnezatele rusești, Dimitrii Ivanovici Donskoi, învingătorul tătarilor la Kulikovo (1380), Ivan III Vasilievici, cel care a dobândit independența deplină față de tătari, având legături amiabile cu Ștefan cel Mare, Ivan IV Vasilievici cel Groaznic, devenit primul țar al Rusiei în 1547 și inițiator al unor importante reforme legislative și administrative, Fiodor I Ivanovici, ultimul suveran din dinastia Ruricizilor, susținător al expansiunii în vestul Siberiei, Mihail Fiodorovici, primul țar al dinastiei Romanovilor, ales de adunarea țării (*земский собор*) în 1613, cel din urmă înmormântat în catedrala Arhanghelului – în 1730 – fiind țarul Petru II Alekseevici. Aici a fost depus și sicriul cu relicvele cneazului Mihail al Cernigovului, suprimat la curtea hanului Hoardei de Aur în 1246 și martirizat ulterior de Biserica rusă. În incinta lăcașului-necropolă se află și piatra de mormânt a unui nobil tătar care adoptase ortodoxismul, depunerea sa într-un spațiu de sacralitate reflectând desigur tendințe prozelitice într-un areal ce aparținea foștilor inamici ireductibili.

Dintre celelalte sfinte lăcașuri de la Kremlin, mai amintim biserica Așezarea Acoperământului Maicii Domnului (*Церковь Ризположения / Церковь Положения ризы Пресвятой Богородицы*), ctitorită în 1451 din inițiativa mitropolitul Ionas, cu menirea de a comemora respingerea tătarilor din hanatul Astrahanului care agresaseră Moscova. Respectivul înalt ierarh, al cărui chip este redat în basorelief și pe frescă, fusese primul mitropolit ales de sinodul arhiereilor – în 1448 –, fără să fi avut confirmarea Constantinopolului agonizant, fiind ulterior canonizat. Deteriorarea bisericii, probabil ca urmare a unui incendiu, l-a îndemnat pe mitropolitul Gerontius, de asemenea aureolat cu podoaba canonizării, să decidă, în 1484, înlocuirea ei cu o construcție din piatră mai extinsă, prevăzută în 1644 cu fresce pe pereții laterali și pe pilaștri. Aceasta a funcționat drept lăcaș privat al mitropoliților și patriarhilor.

Marii cneji și țarii își aveau și ei o biserică proprie, destinată ceremonialurilor domestice și familiale: catedrala Bunei Vestiri (*Благовещенский собор*), ridicată deasupra unui așezământ mai vechi, din porunca lui Ivan III Vasilievici, între 1484 și 1489, cu aportul arhitecților din Pskov, și reconstituită din inițiativa lui Ivan IV cel Groaznic în 1562–1564, după ce, cu câțiva ani mai înainte, un incendiu îi afectaseră interiorul. Inițial lăcașul fusese prevăzut cu o turlă principală și două secundare, acestea din urmă fiind dublate în vremea domniei lui Ivan IV (Fig. 1, A).

Dacă solicitarea lui Francesco Bartolomeo Rastrelli (1700–1771) pentru a proiecta faimoasele palate ale țarilor din Sankt-Petersburg și din împrejurimile sale este un fapt de largă notorietate, apelul la arhitecții italieni spre a construi lăcașuri de cult în inima reședinței autocașilor ruși, cu mult înainte ca Petru cel Mare să taie bărbile boierilor și să deschidă porțile Imperiului spre Occident, este o realitate mai puțin deslușită. De remarcat, însă că, spre deosebire de Rastrelli, respectivii arhitecți nu au urmat decât secvențial stilistica monumentelor vest-europene prin introducerea unor elemente renaștentiste, ci s-au conformat cu obediență rigorilor ctitoricești indigene. O asemenea implicare a meșterilor iscusiți de la sud de Alpi în dotarea cu edificii reprezentative a țarilor din centrul și din jumătatea răsăriteană a continentului european nu este câtuși de puțin singulară, fiind cunoscut aportul lor în acest sens în bazinul pontic, în Imperiul habsburgic, Polonia etc. și, dacă este să dăm crezare lui Ioan Neculce, li se datorează și edificarea Mănăstirii Golia din Iași.

Arhitecții și inginerii italieni au contribuit totodată la proiectarea centurii fortificate ce împrejmuea reședința dinastilor ruși de la Kremlin, devenită emblemă a Moscovei și simbol național. În conformitate cu noul său statut dobândit pe eșichierul intern și extern în a doua jumătate a secolului al XV-lea, Moscova avea nevoie să-și marcheze prestigiul și printr-un program constructiv de anvergură. Vechile întărituri, ridicate din lemn încă spre mijlocul secolului al XII-lea, cu toate adaosurile practicate ulterior, nu se mai aflau în compatibilitate cu evoluția tehnicii militare a vremii, astfel că, în 1485, Ivan III l-a investit din nou pe Aristotele Fioravanti, aureolat de fama reușitei edificării catedralei Adormirii Sfintei Fecioare Maria, cu îndatorirea de a dirija lucrările de restructurare a Kremlinului, la care avea să și-i asocieze și pe alți conaționali: Antonio Friazin, Pietro Solario, Alevis Friazin cel Bătrân. Complexului fortificat i s-au adus ulterior numeroase consolidări și adaosuri, ce constau din turnuri, porți etc., ultimele – cu veleități estetice – datând din perioada stalinistă.

Tot în incinta Kremlinului se păstrează două exponate din metal cu dimensiuni ciclopice: „tunul țarului” (*царь-пушка*), turnat în 1586, cu greutatea de circa 40 de tone, și „clopotul țarului” (*царь-колокол*), turnat în 1733–1735 – la solicitarea țarinei Anna I Ioannovna –, cu înălțimea de 6,14 m, diametrul de 6,6 m și greutatea de aproximativ 200 de tone, ambele evident nefuncționale datorită volumului supradimensionat, ilustrare a spiritului grandomaniei. În afara incintei fortificate, într-o extremitate a Pieții Roșii, tronează un alt lăcaș emblematic al metropolei, Biserica Vasilii Blajeni (*Храм / Собор Василия Блаженного*), ridicată la mijlocul secolului al XVI-lea, cu adaosuri masive în veacul următor.

La Galeria Tretyakov, muzeul cel mai reprezentativ pentru pictura și sculptura rusă clasică, am descins nu numai pentru a admira pânzele lui Rubliov, Repin, Surikov, Petrov, Serov, Vrubel, Vereșciaghin sau Voronțov, ci și pentru a contempla icoane de mare preț, lucrări provenind din mai multe școli de pictură, ce poartă amprenta pregnantă a artei bizantine, dar care își marchează și propriile caracteristici definitorii. În pofida rigorii canoanelor, a retoricii cenzurate a gesturilor personajelor redată și a maiestruozității lor austere, ele nu sunt lipsite de expresivitate, la aceasta contribuind și franchețea cromatică. O colecție remarcabilă prin varietate conține Muzeul de Stat de Artă a popoarelor Orientului (Fig. 1, C), având exponate de valoare deosebită la secțiunile de artă mongolă, persană, chineză etc.

Unul din locurile de atracție de prim rang ale capitalei ruse este fără îndoială Muzeul de Stat de Artă „A. S. Pușkin”, denumit poate mai puțin inspirat după numele reputatului poet, căruia i s-a dedicat, precum se cuvenea, și un spațios muzeu memorial, ceea ce conduce la confuzii printre persoanele mai puțin informate. Pe lângă pânze ale marilor maeștri celebri – Rembrandt, Bruegel, Cranach, Murillo, Van Dyck, Tintoretto, Canaletto, Adrian van Ostade, Rubens, Watteau, David etc. –, muzeul deține colecții notabile de artă mesopotamiană, egipteană, greacă și romană. Între exponate am remarcat, între altele, o plăcuță de fildeș sculptată cu imaginea lui Iisus încoronându-l pe Constantin VII Porphyrogenetos, una din rarele reprezentări ale faimosului împărat-cărturar, exceptându-le pe acelea cu tentă convențională de pe emisiunile monetare.

Sankt-Petersburg reunește o rețea muzeală de anvergură mondială – ce îi amplifică considerabil atractivitatea –, fiind fondată pe când orașul devenise capitala unui imperiu omnipotent, multiethnic și pluriconfesional, despre care țarii puteau declara, precum odinioară făcuse regele Filip II, că în întinderea sa, soarele, nu apune niciodată: *Die Sonne geht in meinem Staat nicht unter* (Schiller, *Don Carlos*). Preluând eclectic modele ilustrate de suveranii din Occident și dispunând de resurse materiale pe măsură, țarii au patronat un program consecvent de achiziții ale unor mari valori artistice orientale și occidentale, din vremurile preistorice până în epoca contemporană lor, la acestea adăugându-se vestigiile colectate de pe cuprinsul propriului stat, ale cărui hotare înglobau strălucite civilizații defuncte.

Dintre unitățile muzeale din metropola de pe Neva am avut privilegiul de a vizita Ermitajul Muzeul de Artă Rusă, Muzeul de Antropologie și Etnografie „Petru cel Mare” (Kunstkamera) și Muzeul Rus de Etnografie.

Unul dintre cele mai mari, valoroase și complexe muzee de pe plan mondial, Ermitajul, este prea celebru pentru a reclama o prezentare. Potrivit estimărilor, pragul său este trecut anual de circa trei milioane de vizitatori, adică jumătate de cât beneficiază Luvrul. Din perspectiva arheologiei, o atractivitate specială prezintă sălile unde sunt expuse vestigiile ale civilizațiilor din Orientul Apropiat, Egipt, Grecia, Roma, Asia Centrală, Siberia, China, Mongolia, Japonia, Indonezia, India, Europa medievală, Bizanț, Persia etc., constând din orfevrărie, ornamente, piese de cult și de vestimentație, monede, ustensile din metal, ceramică, obiecte sculptate sau incizate din piatră, lemn, os, corn, țesături, inscripții etc. (Fig. 2, A–E).

Muzeul de Artă Rusă are o structură în mare parte asemănătoare Galeriei Tretyakov, pe lângă pânze și sculpturi ale marilor maeștri autohtoni (Briullov, Repin, Surikov, Ivanov, Levitan, Aivazovski, Antokolski etc.),

cuprinzând o colecție cu totul remarcabilă de icoane realizate mai cu seamă în ateliere din jumătatea septentrională a Rusiei. Laconismul rafinat al imaginilor și succesiunea gradată a tonurilor de lumină și umbră le ajută să respire o neîntinată evlavie pentru cele sfinte.

Cu toate că au un profil întrucâtva similar, cele două complexe muzeale aferente etnografiei acoperă în mare arealuri diferite: Muzeul de Antropologie și Etnografie „Petru cel Mare” (Kunstkamera), creat la inițiativa țarului omonim, aspiră la o extindere teritorială mai amplă, ce vizează spații de dincolo de hotarele Rusiei, în vreme ce Muzeul Rus de Etnografie își circumscrie competențele la ținuturile din cuprinsul Imperiului rus și ale Uniunii Sovietice. Nu lipsesc nici exponate colectate din fosta Republică Socialistă Sovietică Moldovenească.

Pe parcursul deplasării de documentare în Rusia, am avut posibilitatea de a intra în contact cu figuri reprezentative ale arheologiei, istoriei și etnografiei țării gazde, prilej de a aborda probleme științifice de interes comun. Cu unele persoane având înalte responsabilități administrative, în afara aspectelor de această natură, am încercat să identificăm soluții eficiente pentru demararea sau, după caz, amplificarea și flexibilizarea raporturilor de cooperare instituțională, în general puțin consistente și cu cadență sincopată. Între personalitățile cu care am purtat discuții constructive, dar având și un anumit caracter protocolar, menționez pe acad. prof. Nikolai A. Makarov, directorul Institutului de Arheologie al Academiei Ruse de Științe din Moscova, Petr Grigorevici Gaidukov, membru corespondent al Academiei și director adjunct al aceleiași institut, acad. prof. Yurii A. Petrov, directorul Institutului de Istorie din Moscova, dr. Efrim Antonievici Rezvan, director adjunct al Institutului de Antropologie și Etnografie „Petru cel Mare” (Kunstkamera), și prof. dr. habil. Natalia Kalashnikova, șefa Departamentului sud-est european din cadrul Muzeului Rus de Etnografie.

Asupra unor teme conexe istoriei și arheologiei etniilor turcice și mongole, vieții politice, economice și confesionale din Imperiul Hoardei de Aur, circulației obiectelor pectorale de cult bizantine și vechi-rusești, raporturilor comunităților românești medievale cu cnezatele din sud-vestul Rusiei, relevanței investigațiilor etnografice pentru definirea trăsăturilor artei popoarelor din estul și sud-estul Europei am purtat discuții și am schimbat opinii dintre cele mai rodnice cu cercetători cu o bună reputație științifică: acad. Mihail V. Gorelik de la Institutul de Studii Orientale, dr. Inga Druzhinina și dr. Viktor Chkhaidze de la Institutul de Arheologie din Moscova, dr. Irina Potkina de la Institutul de Istorie, dr. Natalia Astashova de la Muzeul Rus de Stat de Istorie – toți din Moscova, precum și cu dr. Natalia Golant de la Institutul de Antropologie și Etnografie „Petru cel Mare” (Kunstkamera) și dr. Mark G. Kramarovski de la Muzeul Ermitajului din Sankt-Petersburg. Ar fi desigur prematur să coagulez coerent toate concluziile degajate prin confruntările de idei avute, dar am putut conveni asupra eterogenității structurilor demografice, sociale și culturale europene, a configurării unui liant între diversele civilizații în pofida pluralităților sesizate, a încadrării fenomenelor evolutive într-un lanț causal de o anumită coerență.

La buna desfășurare a deplasării – ceea ce a implicat obținerea aprobărilor pentru a lucra în unele muzee și biblioteci, stabilirea contactelor cu diverși specialiști și rezolvarea anumitor detalii birocratice – ajutorul colegial acordat de dr. Irina Potkina și dr. Inga Druzhinina la Moscova și dr. Natalia Golant la Sankt-Petersburg mi-a fost de netăgăduit folos, contribuind substanțial la eficientizarea demersurilor științifice la care mă angajasem.

Ca toate descinderile cu rosturi cărturărești în marile centre culturale și științifice, și aceasta din metropolele Rusiei mi-a inoculat, la ceas de bilanț, sentimentul că am profitat poate prea puțin de copiosul arsenal informativ sedimentat în muzee și biblioteci.

VICTOR SPINEI

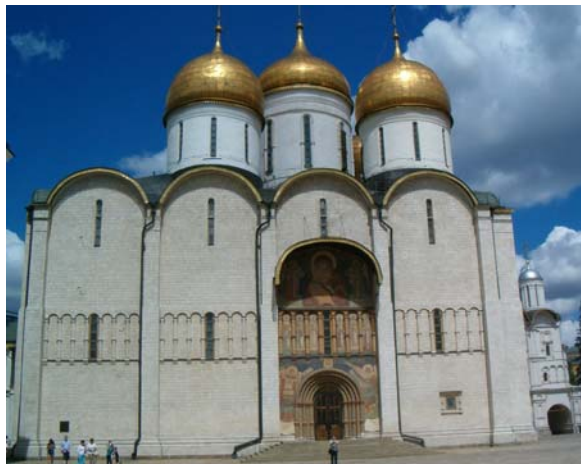
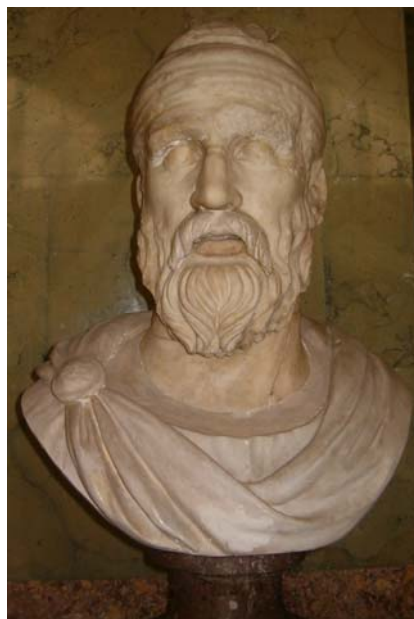
A**B****C**

Fig. 1. Moscova. Catedrala Bunei Vestiri (A) și Catedrala Adormirii Sfintei Fecioare Maria (B) de la Kremlin; Muzeul de Stat de Artă a popoarelor Orientului (C) (Foto V. Spinei).

A

B

C

D

E

Fig. 2. Sankt-Petersburg, Muzeul Ermitaj. Busturi de daci din marmură de la începutul secolului al II-lea al erei creștine, provenind din Forum Romanum (A, B); Paizas din argint descoperite în 1853, în satul Nyuki din bazinul râului Selenga, din Transbaikalului de Vest (C), și, respectiv, în 1845, într-o localitate din districtul Minusinsk, provincia Ienisei (D), din vremea dinastiei Yuan (1279–1368); Coif din fier, cu încrustații de argint, din secolul al XIV-lea, provenind din Mongolia (E) (Foto V. Spinei).